

Asendus- või perekodus elava lapse suhtlus bioloogilise vanemaga

Margit Sarv

laste ja noorte õiguste osakonna vanemnõunik, Õiguskantsleri Kantselei

Asendus- või perekodus elava lapse ja tema vanema suhtluse korraldamine võib puudutada paljusid lapsi, seetõttu on oluline selgitada suhtluse tagamise põhimõtteid.

Lapse ja vanema suhtlusõigus tuleneb ÜRO lapse õiguste konventsioonis (LÕK) sätestatud lapse õigusest tunda oma vanemaid. Ka vanemast lahutatud lapsel on õigus säilitada vanemaga järjepidevad isiklikud suhted ja otsene kontakt, kui see ei ole vastuolus lapse parimate huvidega. Lapse ja vanema õigus suhelda on osa põhiseaduses sätestatud õigusest perekonnaelule. (Jaanimägi ja Oja 2017). Perekonnaseaduse (PKS) kohaselt on lapsel õigus suhelda vanemaga isiklikult, kui suhtlusõigust pole piiratud. Last vanemaga suhtlema sundida aga ei saa – see on tema õigus, mitte kohustus.

Suhtlusõigus ei olene sellest, kas vanemal on hooldusõigus või mitte. Suhtlusõigust saab piirata või seda lõpetada vaid kohus, kui see on lapse huvides (PKS § 143 lg 3). Muu hulgas võib kohus määrata, et laps suhtleb vanemaga kolmanda isiku juuresolekul. Kui kolmas isik on valla- või linnavalitsus, määrab valla- või linnavalitsus seda ülesannet täitma pädeva füüsilise isiku.

Kuigi PKS § 126 lg 2 alusel hõlmab kohaliku omavalitsuse kui lapse eestkostja isikuhooldus ka õigust määrata need kolmandad

isikud, kellega laps võib suhelda, ei kohaldu see lapse ja vanema suhtlusõiguse kui põhi-seadusliku ning lapse õiguste konventsioonist tuleneva printsiibi suhtes.

Seega, õigusaktide kohaselt ei saa asendushooldusel oleva lapse ja tema vanemate suhtlusõigust piirata kohalik omavalitsus lapse eestkostjana ega asendus- või perekodu lapse hooldajana, kui kohus ei ole asjaomast piirangut seadnud.

Miks on suhtlus tähtis?

Põhjused, miks laps eraldatakse perekonnast ning paigutatakse asendushooldusele, on erinevad. Peamiselt on vanemad lapse hoolitusse jätnud või teda väärkohelnud, kuid põhjuseks võib olla ka vanema suutmatus lapse eest vajalikul viisil hoolitseda (nt piiratud teovõime või haiguse tõttu).

Erinev on ka see, mil määral on lapse huvides toetada tema suhteid bioloogiliste vanematega ning kas töötada pere taasühendamise nimel või mitte. Mõnel juhul on võimalik koostöös vanemaga parandada tema vanemlike oskusi lapse eest hoolitsemisel ja lapse vägivallatul kasvatamisel või

lahendada lapse hooletusse jätmist või muid väärkohtlemise põhjused (nt alkoholi- või narkosõltuvus). Vahel ei tarvitse vanem saada hakkama lapse igapäevase hooldamisega, kuid on sellegipoolest hooliv ja oluline isik lapse elus (nt piiratud teovõimega vanem, kes elab hooldekodus). Lapse asendushooldusele paigutamise vajadus võib olla ajutine (nt vanema pikaajalise haiguse või vanglas viibimise tõttu), misjärel eeldatakse lapse naasmist perekonda.

Mõnel juhul on võimalik koostöös vanemaga parandada tema vanemlike oskusi lapse eest hoolitsemisel.

Seega on asendushooldusel oleva lapse puhul oluline jätkata sotsiaaltööd tema vanematega, et säilitada võimaluse korral suhe lapse ja vanemate vahel ning töötada lapse perre tagasipöördumise nimel, kui see on lapse huvides. Ent ka siis, kui pere taasühendamine ei ole lapse huvides, võib lapse ja vanemate suhtluse jätkumine asendushoolduse ajal olla põhjendatud.

Lapsele on vanemad olulised, vaatamata sellele, millised nad on, ja isegi siis, kui nad on tegutsenud vastuolus lapse parimate huvidega. Vanematega suhete säilitamisel on oluline roll lapse arengus, tema identiteedi kujunemisel ja oma käekäiku puudutavate otsuste mõistmisel ning nende aktsepteerimisel.

Kuidas suhtlust toetada ja korraldada?

Lastekaitseaduse (LasteKS) § 34 lg 2 sätestab kohaliku omavalitsuse ja asendushooldust pakkuva asutuse kohustuse toetada suhteid lapse ja tema perekonna vahel. LasteKS § 21 lg 1 kohaselt tuleb kõigi last mõjutavate otsuste tegemisel – seega ka lapse ja vanema suhtluse korraldamisel – selgitada

välja lapse huvid ning lähtuda nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Lapse parimad huvid, sealhulgas lapse arvamuse, kuidas vanemaga suhtlemist korraldada, selgitab välja kohalik omavalitsus kui lapse eeskostja. Seejuures peab kohalik omavalitsus konsulteerima asendus- või perekoduga, kes on kursis lapse igapäevaelu ja soovidega. Oluline on rõhutada, et lapse arvamus ei ole ainus, vaid üks asjaolu mitmete hulgas, mille põhjal otsustada lapsele parima suhtlusviisi üle.

Sujuv suhtlus eeldab kokkuleppeid kohaliku omavalitsuse, teenuseosutaja, vanema ja lapse vahel. Kokkulepetest kinni pidamine nõuab pingutusi kõigilt asjaosalistelt. Asendus- või perekodul on oluline roll kasvatajate või perevanemate ning bioloogiliste vanemate koostöö toetamisel ning nende vahel usaldussuhte loomisel. Lastele on tähtis, et neile oluliste inimeste sõnumid ei oleks vastuolulised. Lapse hooldajad ja vanemad peaksid suhtlema omavahel lugupidavalt ja väärtustama üksteise positiivseid külgi; üksteist ei tohiks halvustada ega kahtlustada.

Millal ja kui tihti võiks suhtlus aset leida?

Praktikas üritatakse leida lahendus nii lapsele kui ka vanemale sobiva suhtlusaja suhtes koos. Üldistes reeglites võiks keskenduda sellele, millise töötaja vahendusel ja mis sidevahendite kaudu saavad laps ning vanem suhtlemist kokku leppida.

Mõistlikuks ei saa pidada korralduslikke reegleid, mis seavad lapsega suhtlemisele kitsad raamid. Näiteks ei ole põhjendatud lapsele helistamise või lapse külastamise võimaldamine vaid teatud nädalapäevadel ja kellaaegadel. Kui vanema töögraafik on muutuv või kui laps on paigutatud asendus- või perekodusse vanema elukohast kaugemal, ei tarvitse lapsel ja vanemal olla võimalik neil tingimustel suhelda. Ka soovituslikud suhtluse

ajad võivad lapsele ja vanemale jätta mulje, et teistel aegadel helistamine või kohtumine on välistatud.

Mõistlikud on reeglid, mis lähtuvad lapse vajadustest (nt igapäevarutiinist). Lapsel on õigus puhata, mistõttu ei pea võimaldama suhtlemist öösel vahetult või telefoni teel ega väikelapse lõunauinaku ajal. Lapsel on õigus haridusele ja koolikohustus, mistõttu ei ole asjakohane lapse ja vanema suhtlemine kooli ajal.

Mõistlikuks ei saa pidada korralduslikke reegleid, mis seavad lapsega suhtlemisele kitsad raamid.

Kui tihti võiks laps vanematega suhelda, on jällegi kokkuleppe küsimus või kohtu otsustada. Ent ka kohus peab rangelt hindama suhtlussageduse piiramise ulatust. Näiteks pidas Euroopa Inimõiguste Kohus neli korda aastas toimunud kahetunniseid kohtumisi väga piiratuks ja liiga harvaks, et vanemlike oskuste kohta selgeid järeldusi teha ning lapse perre naasmist välistada. (EIKo Strand Lobben jt vs Norra 2019).

Kus võiksid laps ja vanem suhelda?

Selle üle, kas laps võib viibida vanema juures kodus, on otsustusõigus eestkostjaks oleval kohalikul omavalitsusel. PKS § 124 lõike 1 kohaselt on lapse eestkostjal ja isikuhoolduse teostajal õigus määrata lapse viibimiskoht. Lapse minek vanema koju võib eeldada kohalikul omavalitsuselt ettevalmistust, nt koduse olukorra kontrollimist. See aga ei tähenda, et laps peaks küllaminekuks esitama kohalikule omavalitsusele ametliku taotluse. Lapsel peab olema lapsesõbralik võimalus, kuidas ta saab vanema juurde mineku kokku leppida, näiteks helistades oma lastekaitsetöötajale.

Lapse ja vanema kohtumisest asendus- või perekodus ei ole asendus- või perekodul alust keelduda, kui kohaliku omavalitsuse hinnangul on see lapse parimates huvides ja laps ise seda soovib. Laps võib oma kodus kohtuda talle oluliste inimestega. Seda ka siis, kui teenust osutatakse perevanema isiklikus kodus. Sel juhul on perevanema isiklik kodu ennekõike asendushooldusteenuse osutamise koht sotsiaaltoetuste seaduse (SHS) § 153 kohaselt ja perekodu kui tegevusloa alusel teenust osutav hoolekandeesatus SHS § 4 p 2, 457 lg 1 ja § 151 p 2 tähenduses ning peab lähtuma lapse ja vanema suhtluse toetamise põhimõtetest. Eespool toodu ei tähenda aga seda, et vanemal oleks õigus nõuda, et kohtumine toimuks igal juhul asendus- või perekodus (Õiguskantsleri seisukoht 12.07.2019).

Muude kohtumispaikade valikul tuleb võtta arvesse lapse vanust, huve ja vajadusi. Kohtumispaigad võiksid olla sellised, kus laps ja vanem saaksid midagi sisukat ette võtta, et jagada ja meenutada ühiseid kogemusi ja muljeid (näiteks muuseum, näitus, keegel, minigolf jne). Kohtumispaigana võiks kõne alla tulla ka mõni ruum kohalikus omavalitsuses või selle allasutuses.

Kohtumistele lisaks saab laps vanemaga suhelda helistades, e-posti teel või sotsiaalmeedia võrgustikes. Lapse privaatsust riivab, kui suhtluse juures viibib kasvataja või perevanem, kui kohus ei ole selliseks järelevalveks vajadust ette näinud. Samas on oluline, et ka asendus- ja perekodu töötajatel oleksid vanemaoskused lapse turvalisuse tagamiseks digimaailmas (nt arutelud sobimatu sisu üle, vanemliku kontrolli tarkvara kasutamine jne). Vanem peab aga aktsepteerima, kui laps kõnet või sõbrakutset vastu ei võta või sõnumitele ei vasta.

Koroonaviiruse leviku tõkestamiseks kehtestatud eriolukorras on põhjendatud, kui sidet hoitakse pigem telefoni ja muude elektrooniliste kanalite kaudu.

Täiskasvanud vastutavad, et suhtlus oleks lapsele turvaline ja positiivne. Vanem peab käituma vastutustundlikult.

Kuidas võib suhtlust piirata?

Asendus- või perekodu peab SHS § 455 lõike 1 kohaselt tagama iga tema hoolde usaldatud lapse turvalisuse. Seega võib teatud olukordades olla õigustatud asendus- või perekodu ühekordne kaalutusotsus keelata lapse ja vanema kohtumine, kui see seaks lapsed või töötajad ohtu. Asendus- või perekodu ei pea lubama suhtlust vanemaga, kes on näiteks joores või vägivaldne. Sellest peab asendus- või perekodu kindlasti teavitama kohalikku omavalitsust.

Suhtlusest põhjustatud teatud negatiivseid mõjusid on võimalik oskuslikult maandada, ilma et peaks piirama lapse ja vanema suhtlust. Näiteks kui laps on pärast vanemaga suhtlemist mõnevõrra ärev või tujutu, tuleks kasvatajal või perevanemal varuda lapse jaoks enam aega ja tähelepanu, et teda kuulata, temaga toimuvat mõista ning aidata lapsel oma emotsioonidega paremini toime tulla. Kui lapsel on vanemaga seotud traumaatilisi mälestusi, on oluline neid probleeme lahendada teraapia ja nõustamise toel. Minevikus toimunuga tuleb tegeleda, sest läbielatu eiramine või maha vaikimine ei ole lahendus.

Oluline on jälgida, kuidas suhtlemine vanemaga last mõjutab. Kui asendus- või perekodu näeb, et suhtlus ei mõju lapsele hästi, tuleb sellest teada anda kohalikule omavalitsusele. Koos saab senise suhtluse kokkulepped üle vaadata. Kui kohaliku omavalitsuse hinnangul seab kontakt vanemaga lapse heaolu ja arengu ohtu (nt kannatab lapse vaimne tervis), peab ta pöörduma suhtlusküsimuste korraldamiseks kohtusse. Vajaduse korral saab seda teha ka asendus- või perekodu ise.

Asendushooldusel oleva lapse ja tema vanemate suhtlusõigust saab piirata ainult kohus.

Vanemaga suhtlemise piiramine mõjutusvahendina ei ole aga ühelgi juhul lubatud. Last ei tohi karistada, keelates tal vanemaga suhtlemist. Seda põhimõtet rõhutavad ÜRO suunised laste asendushoolduse kohta (2010). Lapse käitumisprobleemide korral on mõistlik teha koostööd lapsele oluliste inimestega tema sotsiaalvõrgustikus, sealhulgas ka vanematega, kes saavad aidata kaasa lapse kasvatamisel ja paremale käitumisele suunamisel. Võttes vanemaid kui partnereid, saab asendus- või perekodu tegutseda nendega koos lapse positiivse arengu nimel. **S**

Vaata lisaks: Õiguskantsleri Kantselei (2013). Asenduskoduteenuse analüüs. www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf.

Viidatud allikad

- Jaanimägi, K., Oja, L. (2017). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kommentaarid §-le 27. Komm 16. www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&ptid=32&p=27. (07.05.2020).
- EIKo Strand Lobben jt vs Norra*, 10.09.2019, p 65, 211 ja 221. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-195909>
- Õiguskantsleri seisukoht „Perekodus elava lapse suhtlus vanemaga”*, 12.07.2019. (07.05.2020). www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Perekodus%20elava%20lapse%20suhtlus%20vanemaga.pdf. (07.05.2020).
- ÜRO Peaassamblee resolutsioon A/RES/64/142 „Suunised laste asendushoolduse kohta”*, 24.10.2010, p 96. <https://undocs.org/en/A/RES/64/142>. (07.05.2020).